

**Redes gehouden
op de 20e Dies Natalis
van de
Rijksuniversiteit Limburg
12 januari**

6

*M.J. Cohen
B.E.F.M. de Witte*

Rijksuniversiteit Limburg Maastricht

008

Universiteitsbibliotheek

De uitleentermijn verstrijkt op:

Rijksuniversiteit Limburg
Postbus 616
6200 MD Maastricht

Gelieve deze publicatie tijdig te retourneren of (telefonisch) verlenging van de uitleentermijn aan te vragen.

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK RU LIMBURG

0318 1185

MF
VAF
198

Over studeerbaarheid, vouchers en academische vorming

Openingsrede ter gelegenheid van de
twintigste dies van de Rijksuniversiteit Limburg
uitgesproken op vrijdag 12 januari 1996

Prof. mr. M.J. Cohen

Toen ik een jaar geleden op deze plaats het rectoraat opnieuw aanvaardde, verkeerde de landelijke hoger onderwijs-politiek in een impasse. Het was onduidelijk hoe de forse bezuinigingen tot stand zouden komen, het leek erop dat wij een grootscheepse stelselherziening tegemoet moesten zien, en wij zagen universitaire bestuurders lijnrecht staan tegenover studenten.

Wat er in een jaar niet allemaal kan veranderen. Wij krijgen geen omvangrijke stelselherziening maar wel een nieuwe bestuursstructuur; cursusduur en studieduur worden met financiële middelen zoveel mogelijk aan elkaar gelijk gemaakt; er wordt, mede in verband met de bezuinigingsdoelstellingen van het kabinet, rekening gehouden met aanzienlijk kleinere universiteiten, terwijl er tegelijkertijd meer aandacht gevraagd wordt voor levenslang leren; het ministerie maakt zich op om door middel van een kennisdebat de samenleving rijp te maken voor meer investeringen in onderwijs en wetenschappen; en last but not least, wij lijken te staan voor een grootscheepse actie om het hoger onderwijs 'studeerbaar' te maken.

Twee met elkaar samenhangende punten wil ik van enig commentaar voorzien. Het eerste betreft de actie 'studeerbaarheid', waarvoor het enorme bedrag van 500 miljoen gulden is uitgetrokken, netjes naar rato van stu-

dentenaantal verdeeld over alle instellingen van hoger onderwijs. Daarna wil ik iets zeggen over het concept van levenslang leren in relatie tot het universitaire onderwijs zoals wij dat nu kennen, waarbij opnieuw als voertuig de voucher opduikt. Ik rond mijn betoog af met enkele opmerkingen over de positie van de nu twintigjarige RL in dat geheel.

Studeerbaarheid

Laat ik voorop stellen dat ik de extra aandacht voor de kwaliteit van het hoger onderwijs terecht vind, want wij kampen nog steeds met de overgang van de 'kleine' universiteiten van enkele decennia geleden naar de massale onderwijsinstellingen van nu: aandacht voor een aan die massaliteit aangepaste onderwijsorganisatie, voor daarbij behorende onderwijsvormen en -methoden en voor grootschalig gebruik van nieuwe technologie, kan en moet de kwaliteit verhogen.

2

Maar er dreigen een paar gevaren. Wij moeten niet denken dat meer aandacht voor de kwaliteit van het onderwijs en grotere efficiëntie tot aanzienlijk hogere rendementen zullen leiden. Selectie in de beginfase van de studie blijft immers geboden: als wij studenten niet aan de poort, maar pas tijdens of aan het einde van het eerste jaar op geschiktheid voor de gekozen studie beoordelen - en ik ben van dat laatste een uitgesproken voorstander -, dan betekent dat per definitie dat sommigen gedurende of aan het einde van dat eerste jaar zullen afvallen. Voor die afvallende studenten heeft dat in toenemende mate consequenties, omdat zij slechts over vier jaar studiefinanciering zullen beschikken. Dat zet dat selectieproces onder meer druk, maar maakt het natuurlijk niet onnodig of overbodig.

Gegeven de belangen die er voor studenten op het spel staan, is het uitstekend dat universiteiten van hun kant proberen er alles aan te doen om 'studeerbare' programma's te maken. Maar het allerbelangrijkste zijn en blijven de studenten zelf; zij zullen met hun talent en met veel inzet resultaten moeten boeken. In zekere zin is er sprake van communicerende vaten tussen 'onderwijs' en 'leren': naarmate het onderwijs slechter is, zal de student dat moeten compenseren door zelf meer inspanningen te verrichten. En dus geldt ook omgekeerd, dat de resultaten niet verbeteren wanneer studenten de betere kwaliteit van het onderwijs 'compenseren' door minder hard te werken. En waar 'kwaliteit van onderwijs' een rekbaar begrip is,

valt niet uit te sluiten dat tegenvallende resultaten toegeschreven zullen worden aan nog steeds onvoldoende studeerbare programma's, zoals het ook nu wel voorkomt dat tegenvallende resultaten worden toegeschreven aan lapzwanzende studenten in plaats van aan de krakkemikkigheid van het onderwijs.

Er is een tweede gevaar, dat met het begrip 'studeerbaarheid' kan binnensluipen. Studeren, kennis verwerven, verschijnselen leren begrijpen, verklaren en in een rationele context kunnen plaatsen is een moeilijk en moeizaam proces. Het is een proces van vallen en opstaan. Iedereen die wel eens een verhaal, een rapport, een opstel of een scriptie heeft geschreven, weet hoe moeilijk het is om de zaak netjes op papier te krijgen, hoeveel inspanning het kost om de lezer de indruk te geven dat dat allemaal vanzelf is gegaan. Het is proberen, schrappen, nog eens proberen, de hele zaak verscheuren, nog eens een nieuwe opzet maken - om tenslotte tot de conclusie te komen dat je a) veel tijd verprutst hebt en b) het resultaat niet zo mooi is als je gedacht en gehoopt had. En wat ik hier beschrijf, geldt niet alleen voor het schrijven van stukken, het geldt ook voor de andere aspecten van studie, voor het begrijpen van redeneringen, voor het afwegen van alternatieven, voor het bedenken van oplossingen. Studeren is, kortom, niet alleen maar de fascinatie van inwijding in nieuwe onbekende werelden, studeren is ook, zoals mijn collega Leertouwer dat wel eens treffend heeft uitgedrukt: nederlagen lijden, tegenslagen incasseren.

En daar zit het tweede gevaar: nederlagen lijden past niet zo goed in het concept van studeerbaarheid. Door middel van studeerbare programma's proberen wij de studie zo toegankelijk mogelijk te maken; wij proberen het lijden van nederlagen zoveel mogelijk te vermijden. Maar helemaal kunnen we dat niet, en moeten we dat ook niet willen, want het lijden van nederlagen is juist *essentieel* voor de academische vorming: iets niet begrijpen, iets niet onmiddellijk onder woorden kunnen brengen, is de basis voor begrip. Ervaring opdoen met wat je nog niet begrijpt, leren omgaan met tegenslagen, het is van minstens even groot belang als het verwerven van kennis en inzicht; het maakt onderdeel uit van het concept dat wij aan onze universiteit zo goed kennen: leren te leren. Per aspera ad astra: alleen de moeilijke weg leidt tot succes.

Het concept nederlagen lijden, tegenslagen incasseren, is ook enigszins strijdig met de gedachte dat een studie een precies afgebakend aantal uren (dagen, maanden, jaren) moet duren. Tegenslagen komen op onverwachte momenten; zij zijn niet planbaar, zij gooien plannen in de war. En

naarmate de studie precieser gepland is, cursusduur en studieduur dichter op elkaar zitten, kortom naarmate de ruimte om rekening te houden met tegenslagen en om tegenslagen op te vangen, geringer wordt, dreigt de spanning op te lopen - en daarmee de spanning tussen studeerbaarheid en een essentieel kenmerk van academische studie.

Vouchers en levenslang leren

Ik kom daarmee bij een tweede aspect waar ik graag enige kanttekeningen bij wil plaatsen. Het afgelopen jaar is de discussie over een voucher-systeem opnieuw opgedoken, en de nogal ruime belangstelling ervoor lijkt samen te hangen met de gedachte dat mensen in de toekomst werken en studeren meer met elkaar zullen moeten combineren dan nu het geval is. Nu lijkt me dat laatste zonder meer waar: als wij zien hoe snel kennis veroudert, dan is het uitgesloten dat je je hele leven toekunt met de kennis en inzichten die je tijdens je initiële opleiding aan universiteit of hogeschool hebt opgedaan. In die zin wordt 'levenslang leren' steeds belangrijker, en wij zien ook dat mensen zich daar steeds meer aan wijden en dat er, veelal via bedrijven en overheden, veel geld voor beschikbaar is. Vanuit dat perspectief lijkt het ook in de rede te liggen om burgers van vouchers te voorzien, d.w.z. van een soort door de overheid geleverd waardepapier voor studie, in te wisselen op die momenten die passen in het individuele levenspatroon met de zojuist geschetste afwisseling van werk en studie.

Op het eerste gezicht lijkt zo'n systeem van vouchers uiterst aantrekkelijk. Het geeft niet alleen aan individuen de grootst mogelijke kans om zich op flexibele wijze te wijden aan de studie van zijn of haar keuze, het dwingt instellingen van hoger onderwijs bovendien om zo hoog mogelijke kwaliteit te leveren. Studenten kunnen immers met behulp van hun vouchers kiezen voor programma's en programma-onderdelen die het best voldoen aan hun wensen, en de instelling die daaraan niet goed voldoet, verliest marktaandeel, en dat is, in het huidige tijdsgewricht, zoals wij weten, het ergste dat je kan overkomen.

Maar bij nader inzien kleven er flinke bezwaren aan dit concept. Het eerste bezwaar valt kort en bondig samen te vatten in de stelling dat een voucher enerzijds te veel, maar anderzijds te weinig geeft. De voucher biedt te veel voor diegene die eigenlijk geen enkele behoefte heeft aan een hogere opleiding, of daar de kwaliteiten voor mist. Toch wordt er aldus overheidsgeld gereserveerd voor diegenen die daar nooit gebruik van zullen

maken. Tegelijkertijd biedt de voucher te weinig voor diegene die nu juist behoefte heeft aan een wat ruimere opleiding dan past bij de mogelijkheden van de voucher. Stel nu eens dat een voucher financiële ruimte biedt voor het volgen van hoger onderwijs gedurende drie of vier jaar - gegeven het feit dat de voucher in beginsel voor iedereen gereserveerd moet worden die een vwo- of havo-opleiding voltooid heeft, ligt naar ik vrees drie jaar meer in de rede dan vier jaar -, dan is dat te weinig voor diegenen die een medische studie volgen of een technische, om enkele in het oog lopende studies te noemen, die langer duren.

In de tweede plaats lijkt een stelsel met vouchers mij een administratieve inspanning te kosten, waarvan het de vraag is of het waard is die te leveren. Zo staat op voorhand niet vast wie wanneer een of meer vouchers gaat gebruiken en wordt de voorspelbaarheid van onderwijsdeelname aanzienlijk verminderd; dat kan tot allerlei uiterst lastige personele problemen binnen instellingen leiden, en wat dat betekent, hebben wij de afgelopen jaren met hun wachtgeldproblematiek ervaren. Ook wanneer die problematiek over enkele jaren minder ernstig wordt dan zij nu is, blijft het hinderlijk, wanneer het personeelsbestand aan universiteiten ernstig fluctueert. Tenminste wanneer het op deze gronden fluctueert: het kan immers leiden tot op zichzelf ongewenste afbraak van expertise vanwege een misschien alleen maar op een bepaald moment aanwezig gebrek aan vraag naar die expertise - zie het huidige probleem van de geesteswetenschappen. In die zin versterken vouchers de financiering van het hoger onderwijs via de vraag in plaats van deze een beetje te remmen, zoals in het HOOP terecht wordt voorgesteld.

Tenslotte is er nog een derde argument dat mij argwanend maakt ten opzichte van het concept van de voucher. Zoals ik zei, het concept hangt samen met dat van het alternerende studeren en werken. Hoewel ik een toekomst van levenslang leren wel degelijk voor mij zie, betekent dat naar mijn stellige overtuiging niet dat dat alternerende studeren en werken *in de plaats komt van* de studie zoals wij die nu kennen. Levenslang leren is geen alternatief voor de huidige studie, maar volgt daarop. Laat ik dat standpunt iets uitwerken.

Kenmerkend voor de huidige studie is dat die studenten inleidt in een bepaald vakgebied of in een discipline. Studenten raken vertrouwd met de kern ervan en zij leren zich er een beetje in thuis voelen. Kennis, inzicht, vaardigheden, èn niet te vergeten, leren zelfstandig verder te leren. Dat is wat de studie biedt, en bovendien meestal in een zeer bijzondere periode van je leven. De periode tussen je achttiende en je vijfentwintigste, waarin

je haast alles wat je leest en in je opneemt, ook echt onthoudt; later wordt dat anders, zoals tot hun spijt velen ervaren. Ik ben ervan overtuigd dat je die periode niet straffeloos kunt omzetten in een veel langer gerekt studietraject, waarin studie en werken worden afgewisseld. Wij moeten niet alleen zuinig zijn op deze bijzondere periode van het leven, wij moeten bovendien studenten een beetje stimuleren om die inwijding in een vakgebied in een redelijk compact geheel te laten plaats vinden. Vouchers stimuleren precies het omgekeerde; van vouchers gaat de suggestie uit dat het verstandig is om de initiële tijd aan universiteit of hogeschool te spreiden over een veel langere periode.

Ik heb eerder gezegd dat ik twee samenhangende punten van enig commentaar wilde voorzien. Ik heb het gehad over studeerbaarheid en over vouchers, en de vraag naar hun samenhang rijst. Die samenhang is dat ik in beide gevallen gevaren zie ten aanzien van wat wij nu omschrijven als academische vorming, de vorming die je in staat stelt om in de rest van je leven onafhankelijk en kritisch met je vak om te gaan. Ik hoop overigens tegelijkertijd duidelijk gemaakt te hebben dat ik geen tegenstander ben van datgene wat met belangrijke elementen van het begrip studeerbaarheid bedoeld wordt, zomin als ik het belang van levenslang leren onderschat.

Dat dat laatste van toenemend belang is, onderkennen wij ook aan onze eigen universiteit, waar wij dit jaar een belangrijke stap willen zetten om ook in het traject van het postacademisch onderwijs een grotere rol te gaan spelen dan wij tot nu toe gedaan hebben. Samen met een instelling die al een aantal jaren nauw samenwerkt met de universiteit van Groningen, willen wij hier starten met Academisch Onderwijs Maastricht, dat zich zal richten op opleidings- en onderwijsvragen uit de praktijk, en op die manier niet alleen onze eigen afgestudeerden met een zekere regelmaat naar de RL zal terughalen, maar ook diegenen die bij de uitoefening van hun functie merken dat zij verdieping en vernieuwing van hun kennis en inzicht kunnen gebruiken. Het is een van de manieren waarop wij onze regionale functie willen verstevigen.

Daarmee ben ik terecht gekomen bij de positie van de RL, en ik wil niet nalaten op deze bijzondere, want twintigste dies, daarover enkele opmerkingen te maken. Ik kijk daarbij nauwelijks terug, maar poog iets te zeggen over hetgeen ons de komende vijf à tien jaar te wachten kan staan.

Wie de positie van de RL aanschouwt, ziet dat, afgezien van haar krachtige onderwijskundige positie en de inmiddels erkende kwaliteit van het onderzoek, haar toekomst verder sterk verbonden lijkt met de toekomst van de Euregio Maas-Rijn. De Europese dimensie waar de meeste van onze faculteiten voor hebben gekozen, is mede zo vruchtbaar door de ligging van de RL, en de impulsen, die, zij het met horten en stoten, zijn uitgegaan van een verdere eenwording van Europa. En ook diegenen die vinden dat het ALMA-verband (dat is het verband tussen de universiteiten van Aken, Luik, Maastricht en Hasselt/Diepenbeek), dat nu zo'n vijf jaar bestaat, nog niet zo veel heeft opgeleverd, zullen verbaasd zijn als zij merken hoeveel meer de deelnemende partners nu van elkaar weten en met elkaar samenwerken dan vijf jaar geleden het geval was. Samenwerking op tal van plaatsen binnen de medische faculteiten en academische ziekenhuizen; gezamenlijk onderzoek op het gebied van het milieu, op de mogelijkheden en kansen ten aanzien van de TGV in deze regio, onderzoek naar de gezamenlijke geschiedenis op het gebied van de mijnen, een groot project op het gebied van de informatietechnologie ("ELECTRA") dat door de Europese Commissie voorshands met 4 miljoen gulden gesubsidieerd wordt, hoogleraren die aan meer dan één universiteit zijn aangesteld, studenten die aan een andere universiteit binnen het ALMA-verband onderwijs volgen, docenten die elders onderwijs geven, het zijn voorbeelden van hetgeen in de afgelopen jaren in gang is gezet. Zeker, het is geen spectaculaire ontwikkeling geweest, maar het was wél een ontwikkeling. Wie beseft hoe lastig het is om de verschillende culturen van deze regio weer met elkaar in verband te brengen, weet ook dat de stapjes van de afgelopen jaren belangrijk zijn geweest. De komende jaren zijn meer van deze stapjes nodig, en zij bieden zicht op verderreikende perspectieven. Ik wijs op intensievere samenwerking met het Limburgs Universitair Centrum, die vooral ook door externe politieke factoren lastig te verwezenlijken is, omdat zij aan beide zijden van de grens bedreigend is voor andere universiteiten. Het is immers het perspectief van een volwaardige Universiteit van Limburg in plaats van de twee beperkte die er nu zijn. Dat is in het bijzonder van belang voor de ondersteuning van het medische cluster binnen de RL, omdat zij de basisdisciplines in de natuurwetenschappen met zich meebrengt.

Ik wijs voorts op het perspectief van verderreikend, meeromvattend en grondiger sociaal-wetenschappelijk en cultureel-wetenschappelijk onderzoek en onderwijs, omdat dat, opnieuw, interessant is vanwege de daaraan verbonden Euregio-nale dimensies. Op (langere) termijn is een universiteit

van Limburg, die zich niet zou bezighouden met de culturele en sociale dimensies van haar eigen regio, eigenlijk niet denkbaar. Zij zou, zoals bij iedere uitbreiding van de RL het geval is geweest, iets toevoegen aan het academische palet, en daarmee weer bijdragen aan de noodzakelijke dynamiek van het universitaire bestel.

Kortom, dames en heren, vele perspectieven voor een verdere ontwikkeling van een universiteit, die zich haar plaats in de regio realiseert. Groei is daarbij niet meer een zodanig dwingende factor als zij lange tijd geweest is. Want als één ding het afgelopen jaar duidelijk is geworden, dan is het dat de RL een factor van betekenis is geworden in het hoger onderwijs, in Nederland en daarbuiten. Niet langer een interessant bezuinigingsobject, maar een universiteit met een eigen identiteit, met eigen kwaliteit en eigen kwaliteiten, waar velen graag vertoeven en waar velen graag mee samenwerken. Dat is een verdienste waar in de afgelopen twintig jaar door medewerkers en studenten heel hard aan gewerkt is; en het lijkt mij niet meer dan passend om af te sluiten met het uitspreken van een dankwoord in de richting van allen die daar, ieder met eigen gaven en met eigen hart en ziel, aan hebben bijgedragen.

Culturele verscheidenheid en Europese Unie

Twintigste Dies Natalis

Prof.dr. Bruno de Witte

Francesco Caracciolo, admiraal van de Napolitaanse vloot aan het eind van de achttiende eeuw, zou over Engeland het volgende hebben gezegd: "In England there are sixty different religions, and only one sauce." Dit verbaasde hem ten zeerste omdat Napels in die tijd slechts één religie, maar minstens zestig sausen kende. Caracciolo constateerde hier één van de vele vormen van culturele verscheidenheid binnen Europa, waarbij overigens dient opgemerkt dat hij, door religie en eetcultuur als vergelijkbare grootheden te beschouwen, een aanhanger lijkt te zijn van het ruime cultuurbegrip dat heden ten dage door sociologen en anthropologen meestal wordt gebruikt. Cultuur heeft daarbij niet alleen betrekking op de kunsten en wetenschappen (de objecten van het officieel zo genoemde cultuurbeleid) maar ook op normen en waarden (zoals religie) en op de materiële cultuur (waaronder eetgewoonten en andere uitingen van levensstijl).

Caracciolo's uitspraak is hem door de Engelsen blijkbaar niet in dank afgenomen, want in 1799 werd hij, op bevel van admiraal Nelson, aan de hoogste mast van zijn fregatschip opgeknoopt. Uit mijn bronnen blijkt echter niet of dit droevige lot alleen te wijten was aan zijn eerdere uitspraak over de Engelse eenheidssaus, of aan het feit dat hij de Engelse vloot uit de Golf van Napels had willen verdrijven. Vandaag zou het verhaal zeker anders aflopen. Italianen worden niet langer door Engelsen opgeknoopt, en al helemaal niet omdat zij commentaar leveren op de Engelse cultuur. Ook de stad Maastricht dient niet langer te vrezen voor een belegering door Spaanse, of Franse, of Belgische of Duitse troepen. De staat van beleg

wordt hier enkel nog afgekondigd wanneer de Maastrichtse binnenstad wordt overspoeld door winkelende toeristen op een Belgische of Duitse feestdag. Deze vredelievende grensoverschrijdende mobiliteit lijkt overigens te worden gestimuleerd door culturele verscheidenheid: Belgen en Duitsers bezoeken Maastricht omdat hier verschillende koopwaar wordt aangeboden (dit duidt op verschillen in materiële cultuur), omdat de winkels hier niet dicht gaan op Allerheiligen of 15 augustus (vanwege verschillen in normen en waarden) en omdat hier bijzondere monumenten en andere kunstvormen te zien zijn.

In vergelijking met twee eeuwen geleden is de politieke en economische eenheid in Europa sterk toegenomen; daarover is geen twijfel. Maar de culturele verscheidenheid tussen Europese landen is niet in evenredige mate afgenomen en wordt zelfs positief gewaardeerd. De verregaande economische en politieke integratie in West-Europa lijkt dus te kunnen samengaan met behoud van een grote mate van culturele verscheidenheid tussen de naties en de regio's van Europa. Bij dit feit, dat ons zo vanzelfsprekend lijkt, wil ik toch even stilstaan, want historisch gesproken is het vrij ongebruikelijk.

In de eerdere geschiedenis van Europa gingen politieke verbrokkeling, economische afschotting en culturele verscheidenheid meestal samen, terwijl de politieke en economische consolidering van de Europese natie-staten vanaf het begin van de negentiende eeuw heeft geleid tot grotere culturele uniformiteit binnen de grenzen van die staten. Zo beschrijft de Amerikaanse historicus Eugen Weber in zijn boek *Peasants into Frenchmen* hoe, rond de vorige eeuwwisseling, de modernisering van het Franse platteland zowel een economische transformatie als een culturele standaardisering inhield. De Franse staat maakte bewust gebruik van een aantal nationale instituties (de Franse taal, het leger en de *école républicaine*) om van de veelal Frans-onkundige boeren uit Auvergne en vissers uit Bretagne volwaardige Franse staatsburgers te maken. In vele andere Europese landen vond een gelijkaardige ontwikkeling plaats.

Tijdens de laatste decennia van onze eeuw zien wij opnieuw een economische schaalvergroting. Zoals eertijds het geïsoleerde Bretagne opging in een nationale Franse economie, zo verdwijnen nu de grenzen tussen de nationale economieën. Ditmaal lijkt dit echter best te kunnen zonder culturele uniformisering. Neem bijvoorbeeld de Luxemburgers. Hun economie is

onlosmakelijk verbonden met de rest van Europa. Meer dan dertig procent van de bevolking zijn buitenlanders, waaronder veel Europese burgers - met name Portugese gastarbeiders en de fonctionnaires van de Europese instellingen. De Europese Commissie houdt van nabij de hand aan de traditionele staalindustrie. De bloeiende dienstensector - de banken, de media - is niet op het Luxemburgse binnenland maar bijna uitsluitend op de rest van Europa gericht. En toch, naarmate de economische en politieke verwevenheid van Luxemburg met de rest van Europa toeneemt, gaan de Luxemburgers hun eigen cultuur en identiteit steeds nadrukkelijker affirmeren. Zo werd het voor buitenlanders ontoegankelijke Letzeburgisch enkele jaren geleden van dialect tot officiële landstaal verheven, en wordt die taal steeds vaker als herkenningsteken onderling, en als schild tegen de bedreigende wijde wereld gebruikt.

Op dit vlak, zoals op andere vlakken, is het Europese integratieproces een dappere collectieve poging om de geschiedenis een nieuwe wending te geven. Culturele unificatie lag niet in de bedoeling van de Europese founding fathers. Geen van de lidstaten van de Unie was overigens machtig genoeg om te pretenderen zijn cultuur aan de anderen op te leggen. Bij het Europese integratieproces is men er dus steeds van uit gegaan dat het mogelijk was om tot economische, en zo mogelijk ook politieke, eenwording te komen zonder de bestaande culturele patronen in Europa te wijzigen.

Niet alleen in Luxemburg treedt de overheid actief op voor het behoud van de eigen culturele identiteit. In Frankrijk, bijvoorbeeld, is de zorg om de nationale culturele identiteit een vanzelfsprekende en door alle politieke partijen gedeelde beleidsdoelstelling. Sinds 1 januari 1996, zo lazen wij vorige week in de krant, zijn Franse radiozenders verplicht minimaal 40% Franse muziek uit te zenden; reeds veel langer bestaat voor televisiezenders de verplichting om 60% van hun zendtijd voor films te reserveren van Europese (lees: Franse) makelij. Sinds enkele jaren staat in de Grondwet dat het Frans de 'taal van de republiek' is en de Loi Toubon geeft uitvoering aan dit beginsel door alle overheidsinstanties (ook de universiteiten) het gebruik van het Frans op te leggen. Een universitaire Diesviering zou in Frankrijk niet, zoals hier vandaag zal gebeuren, gedeeltelijk in het Engels plaatsvinden.

Uit dit laatste blijkt wat wij allen weten, namelijk dat Nederland op dit ter-

rein eerder een laissez-faire beleid aanhangt. Binnen het Nederlandse cultuurbeleid is de bescherming of versterking van de eigen culturele identiteit geen prioriteit. Toch ziet men ook hier tekenen van verandering. Men leest steeds meer pleidooien voor een versterking van de Nederlandse culturele identiteit. De Kamerleden Koekkoek en Van Middelkoop deden vorig jaar een voorstel voor een nieuw Grondwetsartikel met de volgende inhoud: 'De bevordering van het gebruik van de Nederlandse taal is voorwerp van zorg van de overheid.'

Als verdere uiting van die nieuwe tendens kan ook het Europees Gemeenschapsverdrag zelf worden genoemd. In artikel 128 van dat verdrag staat: "De Gemeenschap draagt bij tot de ontplooiing van de culturen van de Lid-Staten onder eerbiediging van de nationale en regionale verscheidenheid van die culturen, maar tegelijk ook de nadruk leggend op het gemeenschappelijk cultureel erfgoed." Deze bepaling werd in het EG-Verdrag opgenomen door het Verdrag van Maastricht, in 1992 dus. Tot die tijd kwam het woord 'cultuur' niet voor in de Europese verdragen, en werden 'cultuur' en 'Europese integratie' nauwelijks met elkaar in verband gebracht. Men vond het dus nodig om de oorspronkelijke, impliciete, afspraak dat Europese integratie geen culturele uniformisering beoogde, uitdrukkelijk te bevestigen.

Er lijkt dus toch iets aan de hand te zijn. Steeds vaker, en vooral in de kleinere landen van Europa, hoort men dan ook de klacht dat 'Brussel' (in de zin van: 'de instellingen van de EU') bijdraagt tot een sluipende culturele uniformisering. De geliefkoosde culinaire metafoor hierbij doet enigszins denken aan de uitspraak van Caracciolo: Europa wordt vaak voorgesteld als producent van 'eenheidsworst'. Is dit verwijt terecht? Het lijkt mij nodig om twee vragen van elkaar te onderscheiden. De eerste vraag is of er in feite sprake is van verminderende culturele verscheidenheid in Europa. Daar is nauwelijks een zinnig antwoord op te geven omdat hiervoor de meest diverse maatstaven kunnen worden aangelegd. In recente opiniebijdragen in Nederlandse kranten kon men lezen hoe deskundigen terzake tegengestelde opvattingen hebben. In het NRC Handelsblad van 23 december 1995 beweerde de Duits-Oxfordse socioloog Ralf Dahrendorf: "er bestaat niet zoiets als een Europese cultuur"; in De Volkskrant, enkele dagen eerder, vond Adriaan Van der Staay van het Sociaal en Cultureel Planbureau dat er "een relatief homogene sociale en culturele ruimte" was tussen Messina en Kopenhagen, Dublin en Athene.

Een tweede, iets meer concrete vraag, is die van de invloed van de factor 'Europa' op de evolutie van de culturele verscheidenheid. Worden verschuivingen in de bestaande culturele patronen vooral veroorzaakt door de nationale overheden, of door ongrijpbare economische en technologische factoren die men vaak onder de noemer 'globalisering' brengt, of hebben de Europese Unie, en de instellingen van die Unie, ook een belangrijke invloed? Voor het beantwoorden van die vraag kan men zich niet beperken tot het officiële geruststellende discours van artikel 128 EG-verdrag dat ik eerder noemde. Er bestaat ook een andere ideëentraditie in Europa, waarin een actief beleid gericht op het verminderen van verschillen, en het ontstaan van een echte Europese identiteit, gezien wordt als een voorwaarde voor het welslagen van het integratieproject. Heel vaak wordt daarbij verwezen naar Jean Monnet, de geestelijke vader van de Europese Gemeenschap, die op het eind van zijn leven beweerd zou hebben dat, indien hij alles kon overdoen, hij ditmaal de Europese integratie niet met kolen en staal of met landbouw zou zijn begonnen, maar met cultuur. Ik heb nog nooit een precieze vindplaats voor die stelling gevonden, en ik ben ervan overtuigd dat Jean Monnet ze nooit echt heeft verdedigd, maar het feit dat Delors, Mitterrand en vele anderen steeds weer naar die apocriefe uitspraak van Monnet verwijzen is niet zonder betekenis. Het duidt op een gevoel van onbehagen, op de vrees dat Europa een reus op lemen voeten is, dat de geweldige inspanningen tot economische en politieke integratie die zijn gedaan en nog moeten gebeuren in de toekomst (denk aan de invoering van de 'euro' en de toetreding van Centraal- en Oosteuropese landen) door de bevolking van de Europese landen passief zijn ondergaan, maar niet actief zijn gewild door een echte 'Europese publieke opinie'. De consensus rond de Europese gedachte blijft daardoor erg broos, zoals onlangs nog bleek in de referenda over het Verdrag van Maastricht in Frankrijk en Denemarken, en de referenda over toetreding tot de Europese Unie in Finland, Zweden en Noorwegen.

Ik acht het zelf ook wenselijk dat er een groter Europees gemeenschapsgevoel ontstaat en een Europese publieke opinie die de democratische controle op de Europese besluitvorming kan versterken. Maar dat moet men niet proberen te bereiken door de Europese instellingen plannen te laten maken voor een gemeenschappelijke pan-Europese cultuur. Dat zou alleen maar negatieve effecten geven, en overigens, Europa is alleen maar aantrekkelijk omdat het zo verscheiden is. Het aardige van Nederland

vind ik, als buitenlander, dat het zo Nederlands is, en het aardige van Maastricht dat ik zo snel over de grens ben als het mij even te veel wordt.

Het meest opvallende kenmerk van die culturele verscheidenheid is de blijvende Babelse spraakverwarring in Europa. Dit blijkt ook vanmiddag. Voor sommige aanwezigen hier, waaronder toekomstige eredoctores van onze universiteit, blijft deze rede onbegrijpelijk, want uitgesproken in een vreemd idioom. Is dat erg? Zo meteen zal blijken dat wij, voor de communicatie over taalgrenzen heen, het instrument van de Engelse taal kunnen gebruiken. Dat doen wij aan deze universiteit wel vaker. Een groot en groeiend percentage van de wetenschappelijke productie van de medewerkers van de universiteit vindt plaats in het Engels. Hetzelfde geldt voor een groot aantal onderdelen van het onderwijs, niet alleen voor de keuzevakken, die namelijk voor buitenlandse Erasmus-studenten toegankelijk moeten zijn, maar zelfs voor complete opleidingen zoals de European Law School waarin het Engels de hoofdtaal wordt. Deze culturele veranderingen binnen de microcosmos van de universiteit hebben zich zo snel afgespeeld dat zij steun lijken te geven voor de stelling van Harry Mulisch dat binnen 75 jaar binnen Nederland het Engels en niet het Nederlands de voertaal zal zijn. Dat lijkt mij echter niet nodig en niet wenselijk. De kunst zal er in bestaan om maat te houden; om de culturele diversiteit binnen Europa in stand te houden, niet door verkrampte verboden, niet door ons op te sluiten in nationale forten, maar door open te staan voor de cultuur van alle landen van Europa (en niet alleen de Engelstalige wereld), en van alle gemeenschappen die in Europa leven.

Bruno De Witte

Maastricht, 12 januari 1996.

